

O'ZBEK TILI FANINI BOSHQA FANLAR BILAN ALOQADORLIKDA O'QITISH METODLARI

Qodirova Sayyora Ro'zmatovna

Farg'ona Shahar 6- umumiy o'rta ta'lim maktabi O'zbek tili fani o'qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada zamonaviy ta'limda ommalashib borayotgan fanlararo integratsiya masalasi yoritilgan. Maqolada ona tilini aniq fanlar bilan aloqadorlikda o'qitishning afzalliklari tahlilga tortilgan.*

Kalit so'zlar: *o'zbek tili, aniq fanlar, integratsiyalashgan o'qitish, yangilangan darsliklar, grafik organayzerlar, geometriya.*

Har qanday o'quv jarayonini tashkil etish ancha murakkabliklarga ega. Insoniyat o'qish va o'qitish tarixida juda ko'p shakl va usullarni ixtiro qilgan. Bunday izlanishlar uzluksiz tarzda davom etadi. Bu boradagi dastlabki ixtiro Suqrotning nomi bilan bog'liq. U y o'naltiruvchi savollarga tayangan holda o'rganuvchilarni yangi narsa, hodisalarning mohiyatini bilishga chorlagan. Shuning uchun ham bu usul suqrotona ta'lim usuli sifatida e'trof etilgan. Ta'limda dogmatik usul ham mavjud. Bu k o'proq qadimgi diniy maktablar tajribasi orqali ommalashgan. Uning asosiy mohiyati eshitish,

o'qish, mexanik tarzda yod olish va so'zma-so'z qaytarishdan iborat bo'lgan. Endilikda rivojlantiruvchi ta'lim tobora kengroq yoyilib bormoqda. Uning asosiy maqsadi o'rganuvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirishdardagi mustaqil, ijodiy faoliyatlarini kuchaytirishga qaratilgan.

Tushuntiruvchi-illyustrativ ta'limda ko'rgazmalilikka urg'u beriladi. Bu erda ko'proq o'qituvchining bilim va ko'nikmalarni shakllantirishda ko'rgazma va namoyish etiladigan ashyolardan foydalanishi hamda ular asosida o'rgavnuvchilarning amaliy harakatlarni bajarishi nazarda tutiladi. Ta'lim jarayonida keng yoyilgan usullardan yana biri muammoli ta'lim nomini olgan. Uning asosiy mohiyatini yirik psixolog S.L.Rubinshteynning inson ongining o'zida mantiqiy ziddiyatlarni mujassamlashtirgan bilishga oid muammolarni hal qilish orqali rivojlanish usuli haqidagi qarashlari tashkil etadi.

Keyingi paytlarda programmashtirilgan ta'lim, modulli ta'lim singari ko'rinishlar ham omalashib bormoqda. Bularning barchasi sinfdars tizimi orqali amalga oshiriladi. Uning sinf deyilishiga sabab shuki, o'qituvchi ma'lum bir yoshdagi, barqaror tarkibli guruhdagi o'quvchilar bilan ish olib boradi. Dars degan so'zning qo'llanishi esa uning muayyan bir vaqt oralig'ida (45 minut) amalga oshirilishi bilan bog'liq. Bularning barchasi tegishli hujjatlar asosida tashkil etiladi. Darslar namunaviy dastur asosida tashkil jtiladit. Namunaviy dasturga tayanilgan holda ishchi o'quv dasturlari tuziladi. Namunaviy dastur o'rganilayotgan fanning asosiy yo'nlislarini, ya'ni nimalarni o'rganish zarurligini qat'iy tarzda belgilab beradi.

Bugungi kunda boshqa fanlar qatori o'zbek tili fanini ham turli fanlar bilan integratsiyada o'qitish o'zining samarali mahsulini ko'rsatmoqda. Misol uchun, ona tilining falsafa, didaktika, psixologiya va tabiiy fanlar bilan aloqasini inkor etib bo'lmaydi. Bundan tashqari ona tili fani gumanitar fanlardan biri sanalib, uni boshqa fanlar bilan hamkorlikda o'qitish ushbu fanning mohiyatini yanada kengroq ochib berishga xizmat qiladi. Bundan tashqari, o'zbek tilini o'qitish jarayonida ba'zi mavzularning yanada kengroq ko'lamga ega ekanligini tasniflashga xizmat qiladi.

Zero, yangilangan darsliklarning vazifasi ham ana shu maqsadga qaratildi, deyishimiz mumkin. Bu darsliklarda qiyin va murakkab, o'quvchilar uchun zerikarli qoidalar va mashqlardan voz kechildi. Avvalo, o'quvchi diqqatini tortish uchun qiziqarli rasmlar hamda ularga mos matn va mashqlar ham o'quvchini dars jarayoniga majburiy tarzda emas, balki o'zi qiziqqan holda kirishib borishiga xizmat qiladi. Xususan, ona tili fani darsliklarida ham har bir bob tilining turli fanlar bilan bog'liq holda o'rganishga qaratilgan. Masalan, o'zbek tili fanining tibbiyot bilan ("Shifoxona", "Jigar – eng mehnatkash a'zo"), ekologiya bilan ("Global isish", "Qayta ishlanadigan chiqindilar"), informatika va axborot texnologiyalari bilan ("Kompyuter grafikasi", "Ko'z nurini asraylik"), iqtisodiyot bilan ("Eksport yoki import", "Soliqlarni to'lab borasizmi?"), huquq fani bilan ("Konstitutsiya – bosh qomusimiz", "O'z deputatingizni bilasizmi?"), tarix fani bilan ("Buyuk ipak yo'li", "Minorayi Kalon", "Oqsaroyga bitilgan hikmat"), fizika fani bilan ("Fizika hayotni yengillashtiradi", "Elektromobil"), san'at bilan ("Sharq taronalari" xalqaro musiqa festivali, "Mualliflik huquqi"1) va boshqalar. Bunday xilma-xil mavzular asosida o'rganilgan darslar o'quvchilarning dars o'zlashtirishiga ijobiy hissa qo'shadi.

Ta'lim jarayonida ona tili va matematika fanlari boshlang'ich ta'limning asosini tashkil etadi va savodxonlik darajasi, asosan, shu ikki fan bilimlarini mukammao'zlashtirish bilan belgilanadi. Bundan tashqari bu har ikki fan ham umumiy o'rta ta'limning barcha bosqichlarida uzluksiz o'qitiladigan eng asosiy fanlar hisoblanadi. Bugungi kunda innovatsion ta'lim texnologiyalarining bir necha xil usullari mavjud. Ulardan darslarda mavzuni yoritishda keng va turli usullardan foydalanilsa, darsning samaradorligi yuqori bo'ladi va o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishlarining ham ortishi ta'minlanadi. Ta'lim jarayoniga yangiliklarni olib kirish va ularni tatbiq qilish orqali ta'lim samaradorligini oshirish nazarda tutiladi. "Ona tili fanini geometriya fani bilan aloqadorlikda o'qitish" bo'limimizda ilg'or pedagogic texnologiyalar, interfaol va innovatsion usullar haqida so'z yuritishimizga asosiy sabab – bugungi kunda geometriya fani asosida yuzaga kelgan "grafik organayzerlar" vositasida darslarni tashkil etish ancha keng ommalashdi. Bu usul orqali dars o'tish o'qituvchi va o'quvchilarni bir-biriga anchagina yaqinlashtirdi. Buning sababi ko'rgazmalilik asosida tashkil etilgan darslar o'quvchilar ongida uzoq muddat saqlanib qolishi bilan xarakterlanadi. Ta'lim jarayonida grafik organayzerlardan foydalanish mavzuni yoritishda, uni o'quvchilarga yetkazib berishda eng muhim vositalardan biri sanaladi. Bir mavzuni yoritishda bir necha xil grafik organayzerlardan foydalanish ham

mumkin. Ayniqsa, ona tili fanini o'qitishda grafik organayzerlardan foydalanib, mavzuga oid so'z, terminlarni, grammatik qoidalarni tushuntirish maqsadga muvofiqdir. Grafik organayzerlar orqali bunday ma'lumotlar berilsa, yodda saqlanib qolishi ham oson bo'ladi.

O'zbek tili fanini geometriya fani bilan aloqadorlikda o'qitish ham ko'plab ijobiy natijalar beradi. Chunki geometrik figurali metodlar o'quvchilar uchun eng qiziqarli darslardan biri hisoblanadi. Geometriya faniga ulkan hissa qo'shgan olimlardan biri Pogorelovning "Maktabda ikkita asosiy fanlar bor: ona tili va geometriya. Biri kishini o'z fikrini tushunarli bayon qilishga, ikkinchisi deduktiv fikrlashga o'rgatadi ..." degan xulosasi ham fikrlarimizning dalili bo'la oladi.

Masalan, "Venn diagrammasi", "Klaster", "Konseptual jadval", "Kubik",

"Swott-tahlil", "T-jadval", "Charxpalak" strategiyasi, "Davra suhbat" metodi, "Zinama-zina" grafik metodlaridan foydalanib o'tilgan darslar o'quvchilar ongida uzoq muddat saqlanib qoladi. Shuni aytish mumkinki, o'zbek tili fanining aniq fanlar bilan integratsiyasi rivojlanib, bugungi kunda yangi fanlar yuzaga keldi (Amaliy tilshunoslik, Kompyuter lingvistikasi va h.k.). Bundan tashqari "grafik organayzerlar" nomi bilan keng tarqalgan metodlar geometriya fanining faqatgina ona tili fani bilangina emas, balki, barcha fanlar bilan hamkorlikda o'qitilishi kundan kunga o'z tasdig'ini topib bormoqda. Grafik organayzerlar dars jarayonida ma'lumot, axborot va qoidalarni jadvallar, turli xil shakllar yoxud rasmlar yordamida yetkazib berish usulidir. Har bir dars uchun maxsus ishlangan metodlar mavjud emas. Grafik organayzerli metodlar barcha fanlar uchun umumiy bo'lib, har bir dars uchun mos metodlarni tanlay va qo'llay olish pedagogdan kasbiy va ilmiy mahoratni talab qiladi. Shuningdek, o'zbek tili ta'limida ham har bir mavzu uchun mos metodlarni, asosan, jadvallar va shakllar yordamida qo'llay olishimiz mumkin. Masalan, o'zbek tili fanini o'rganishning dastlabki bosqichi hisoblanmish "fonetika" bo'limini o'tishda nutq tovushining vazifasi so'z ma'nosini farqlash ekanligini tushuntirishda

"So'zlar jilosi" ta'limiy o'yinidan foydalanish:

Unlini o'zgartirish Kul, ko'l, kel, kal ...

Undoshni o'zgartirish Kul, kuz, kut, kub, kuf, kun, kuy ...

Qo'sh undoshni qo'llash Qatiq-qattiq, tila-tilla, sila-silla ... o'qiladigan so'zlar

Aziza, amma, ikki, ukku, ana, tut, non, kiyik, quduq, qiliq, bob,

Pop, ko'k, dod, tot, vov, oh-ho, shosh, tot, lol...

Kutilayotgan natija O'quvchining nutqi o'sadi, to'g'ri yozish malakasi shakllanadi, so'zlar talaffuzi va ma'nosiga e'tibori kuchayadi

1-rasm. "So'zlar jilosi"

Ta'lim jarayonida ushbu so'zlarni jadvalsiz, faqatgina gaplar tarzida

tushuntirish imkoniyati ham mavjud. Lekin ushbu jadvalni gaplar orqali ifodalangan matn bilan solishtirsak, avvalo, matn o'quvchi diqqatini jadvalchalik jalb eta olmaydi. Ikkinchidan, matn o'quvchi nazarida qiyin bir qoidadek tasavvur uyg'otadi, jadvalda esa aslida bu qoidalarni yodlab olish emas, faqatgina tushinish va

eslab qolishgina kifoya ekanligini yaqqol ko'rsatib beradi. Uchinchidan, gaplar orqali ifodalangan matn bir qarashda o'quvchida zerikish hissini, jadvallar esa qiziqish hissini uyg'otishi bilan farqlanadi. Leksikologiya bo'limidan ma'lumki, so'zlarning shakl va ma'no munosabatiga ko'ra turlari jadvallar yoki shakllar yordamida ifodalanishini ko'plab kuzatganmiz.

Endi ularning 4 turini matnda qo'llangan-qo'llanmaganligi, ularning sonini aniqlash uchun quyidagi metod bizga yordam bera oladi. "So'zni top!" o'yinini "So'zlarning shakl va ma'no-munosabatiga ko'ra turlari" mavzusida qo'llash quyidagicha amalga

So'z	Ma'nodosh so'z	Zid ma'noli so'z	Shakldosh so'z	Paronim so'z
Ayon	Aniq	-	-	A'yon
Yozmoq	Bitmoq	O'chirmoq	Yoz(fasl)	-
Yaxshi	Tuzuk	Yomon	-	-
Dars	Saboq	-	-	Darz
Sekin	Asta	Tez	-	-
Shoh	Podsho	Gado	-	Shox
Tutmoq	Ushlamoq	-	Tut(daraxt)	-

"So'zni top!"

Bundayin grafik jadvalli rasmlar o'quvchilarga mavjud bilimlar va yangi ma'lumotlar o'rtasidagi bog'liqlik va qarama-qarshiliklarni ko'rish orqali o'z bilimlarini qo'shish yoki o'zgartirishga yordam beradigan vizual tasvirlardir. Ma'lumot va munosabatlarni tushunish vositalari sifatida grafik organayzerlar o'quvchilarga muhim ma'lumotlar va munosabatlarni tushunish va saqlashda yordam berish uchun aqliy vosita vazifasini o'taydilar. Ona tilimizni yanada rivojlantirishimizda, o'qitish uslubini yangi hamda zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan boyitish jarayonida grafik organayzerlarning ham o'ziga xos o'rne bor. Grafik organayzerlar interfaol metodlar qatorida bo'lib, o'quvchilarning bilim olish va o'rganish jarayonida asqotishi tabiiy. Bizning ta'limda interfaol metodlardan oqilona foydalanish ham o'rin olgan bo'lib, uning til ta'limi samaradorligini oshirishdagi o'rne nihoyatda kattadir. 2022-yilda yangi nashr etilgan darsliklar tarkibida deyarli barcha mashqlar fanlararo integratsiyaga asoslanadi va bu mashqlar bir vaqtning o'zida kamida ikkita fanga oid bilimlarni qo'llashni talab etadi. Masalan, Sodda arifmetika" metodi ham o'quvchining ijodiy va kreativ qobiliyatini o'stirishning samarali usullaridan biri.

Fanlarga bog'lab o'tish bir qancha bosqichlarda uzluksiz, yonma-yon tarzda o'qitib borilar ekan, ularni o'zaro aloqadorlikda, bog'liqlik asosida o'qitish o'quvchilarni bu fanlarni o'qish mobaynida zerikib qolmasliklariga yordam beradi. Bu borada pedagoglardan o'quvchilarning qiziqishini hisobga olish va bu fanlarning

aloqador tomonlarini topish hamda mavzularga mos metodlar bilan darsni tashkil etish talab etiladi. Bu usul, ayniqsa, barcha sinflarda yaxshi tashkil etilsa, bora-bora o'quvchilarning o'zlarida fanlarning o'zaro bog'liq taraflarini yorita olish, har bir fan mohiyatini yaxshi anglay olish ko'nikmasi shakllanib boradi.

Bundan tashqari bu har bir fan ham umumiy o'rta ta'limning barcha bosqichlarida uzluksiz o'qitiladigan eng asosiy fanlar hisoblanadi.

Xulosa o'rnida shuni aytish joyiozki, ta'lim jarayonida ona tili fanini aniq fanlar, xususan, matematika, informatika kabi fanlar uyg'unligida o'qitish ushbu fanning ma'no-mohiyatining yanada kengroq ochilishiga yordam beradi. Bundan tashqari, ta'lim samaradorligi ham fanlar hamohangligi asosida ochib berilishi ushbu fanlar uzviyligini ta'minlab beradi. Bir qarashda o'zbek tili va aniq fanlarning o'rtasida hech qanday aloqadorlik yo'qday tuyuladi. Lekin barcha fanlar bir-birini o'zaro taqozo etadi. Buni yangilangan darsliklar misolida ham ko'rishimiz mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES):

1. Qosimova K., Matchonov S., G'ulomova X., Yo'ldosheva Sh., Sariyev Sh. Ona tili o'qitish metodikasi. Toshkent:-2009. "Nosir" nashriyoti.
2. G'ulomov A., Qodirov M., Ernazarova M., Bobomurodova A., Alavutdinova N., Karimjonova M. Ona tili o'qitish metodikasi. Toshkent-2012.
3. Sodiqov Q. Turkiy til tarixi. Toshkent:-2009. Toshkent davlat Sharqshunoslik instituti.
4. Abdurahmonov G', Shukurov Sh., Mahmudov Q. O'zbek tilining tarixiy grammatikasi. Toshkent:-2008. "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti".
5. Iskandarova Sh. Til sistemasiga maydon asosida yondashuv. – Toshkent:Fan 2007